

UN DOCUMENT DE CONSOLIDARE A LIMBII ROMÂNE LITERARE - *BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688)*

ELENA-CRISTINA POPA

*Liceul Teoretic „V. Alecsandri” Iași
elle_chris@yahoo.com*

Résumé: L'analyse des phénomènes spécifiques à la langue roumaine littéraire dans le livre des Actes des Apôtres, dans les trois livres de référence – La Bible de Bucarest (1688), Le Nouveau Testament de Bălgrad (1648) et La Bible de Blaj (1795) – a pris en compte la rétention des archaïques dans le langage, les innovations linguistiques, en soulignant, chaque fois, les phénomènes qui sont devenus plus tard les normes de la langue littéraire. Les observations ont été axées sur les quatre niveaux de la langue: la phonologie, la morphologie, la formation des mots et le vocabulaire. L'observation sur l'étude des Actes des Apôtres de la Bible de Bucarest, du Nouveau Testament de Bălgrad et de la Bible de Blaj abouti à la conclusion que le texte de la Bible de Bucarest est le plus conservateur, ce qui le rend parfois incompréhensible. Dans le Nouveau Testament de Bălgrad, il y a une alternance des règles linguistiques du nord et du sud, mais les premières sont prédominantes. Le texte de la Bible de Blaj est, du point de vue des règles de la langue littéraire, le plus moderne, en anticipant, par une série d'innovations, les règles existant dans la littérature roumaine d'aujourd'hui.

Mots-clés: *La Bible de Bucarest, Le Nouveau Testament de Bălgrad, La Bible de Blaj, morphologie, formation des mots, vocabulaire*

Traducerea fragmentară a *Bibliei* în limba română datează din secolul al XVI-lea, când au apărut primele cărți de psalmi (*Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană* și *Psaltirea Hurmuzach*), urmate de alte ediții în 1570, 1577 și 1589. În secolul următor, apare la Bălgrad, din îndemnul mitropolitului Simion Ștefan, o nouă ediție a *Psaltirii* (1651). Același text al *Vechiului Testament* a fost tradus și publicat, în paralel în română și slavonă, de către mitropolitul Dosoftei, în 1680, ca, trei ani mai târziu, el să tipărească la Uniew (Polonia) *Psaltirea în versuri*.

Cartea *Psalmilor* nu este, însă, singura carte din *Vechiul Testament* tradusă în limba română începând cu secolul al XVI-lea. În 1581-1582, apare *Palia de la Orăștie*, cuprinzând primele două cărți din *Pentateub* (*Geneza* și *Exodul*). După 100 de ani, în 1683, mitropolitul Dosoftei tipărește un volum (*Profitologhion*) cuprinzând toate textele din *Vechiul Testament* folosite în serviciile divine de biserica ortodoxă.

Datorită necesităților de ordin liturgic, *Noul Testament* a fost tradus și tipărit mult mai frecvent. Cel mai vechi exemplar păstrat este *Evangheliarul de la Sibiu* (1551-1553), cu text paralel român și slavon. Tot de la jumătatea secolului al XVI-lea datează și *Codicele Popii Bratul*, ce conține *Faptele Apostolilor*, *Epistolele* lui Ioan, Petru, Iacob și I Corinteni (5, 6-7, 35). *Codicele Voronețean* cuprinde *Faptele Apostolilor* (fragmentar), Iacob, Petru I și II (până la 2, 9). Diaconul Coresi tipărește *Tetraevanghelul* (1560-1561), *Praxiul* sau *Lucrul apostolesc* (1563), *Cartea ce se cheamă evanghelie cu învățatură de în tuspătru evangheliștii aleasă*.

Abia la jumătatea secolului al XVII-lea, în 1648, apare, la Bălgrad, prima traducere integrală în limba română a *Noului Testament*. De la această dată și până în 1688, anul primei apariții integrale a textului *Bibliei* în limba română, au mai apărut: *Evanghelia* de la București (1682) și *Apostolul* (1683), tipărite de mitropolitul Teodosie. După 1688, frecvența apariției *Evangheliarelor* este foarte mare (1693, 1742, 1750, 1760, 1775, la București; 1697, la Snagov; 1741, 1762, la Iași; 1765, 1776, la Blaj; 1746, 1784, 1794, la Râmnicu Vâlcea), ca și cea a *Apostolului* (1743, 1774, 1784, la București; 1756, 1791, la Iași; 1767, la Blaj; 1704, 1743, la Buzău; 1747, 1794, la Râmnicu Vâlcea).

În 1795, apare, la Blaj, *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao*, precedată de *Noul Testament acum tipărit într-acest chip pre limba rumânească* de Antim Ivireanul (1703) și urmată de *Noul Testament al Domnului nostru Iisus Hristos* (Petersburg, 1817).

Studiul *Bibliei de la București* (1688), al *Noului Testament de la Bălgrad* (1648) și al *Bibliei de la Blaj* (1795) a dat naștere la numeroase discuții în istoria limbii și literaturii române. Astfel, Samuil Micu, primul critic al *Bibliei de la București*, consideră această traducere „cu foarte întunecată așezare și întocmire a graiului românesc”. Deși afirmația sa se bazează pe studiul textului, ea este o exagerare. Profundul respect al traducătorilor *Bibliei de la București* față de textul grecesc i-a făcut pe aceștia să redea în limba română unele pasaje obscure, dificil sau chiar imposibil de înțeles de către cititori fără apelul la original, dar aceasta nu face, totuși, ca textul, în general, să fie inaccesibil.

Începând cu N. Iorga, însă, care apreciază că limba *Bibliei de la 1688* „îndreptată cu multă pricepere, modernizată, limpezită, forma cea mai înaltă expresie a limbii literare a timpului” (Iorga 1925: 398), toți istoricii literari au evidențiat doar meritele acestui text în realizarea unității limbii române literare, fără a se apleca atent asupra caracteristicilor lingvistice ale acestei opere. Astfel, în tratatul de *Istoria literaturii române* al Academiei Române, citim: „Prin *Biblia de la București*, operă de proporții monumentale pentru acea epocă, se pune în circulație o limbă literară ce reprezintă sinteza eforturilor tuturor scriitorilor ecleziastici români de până atunci și se deschide calea pe care se va dezvolta limba română literară de mai târziu” (*Istoria literaturii române* 1964: 453). G. Călinescu vede în această lucrare un „document de consolidare a limbii literare”, fiind, după părerea sa, „pentru limba română ceea ce este pentru cea germană *Biblia* lui Martin Luther” (Călinescu 1985: 10). În lucrarea *Istoria literaturii române vechi*, N. Cartoian consideră că: „*Biblia* lui Șerban este sinteza

tuturor eforturilor îndeplinite de cărturarii români în cele mai vitrege împrejurări, timp de trei veacuri, în toate țările Românești, pentru a înveșmânta cuvântul Domnului în haina limbii naționale. Din confruntarea tuturor textelor anterioare cu originalul grecesc, ei au îndreptat erorile de sens și au ales cuvintele care, înțelese în toate ținuturile românești, aveau mai multă rezonanță în suflete și care, în același timp, exprimau cu mai multă exactitate noțiunile originalului grecesc” (Cartoian 1980: 395).

Lectura atentă a textului *Bibliei de la București* demonstrează că aceste considerații sunt niște exagerări, că, de fapt, ele nu se bazează pe cunoașterea limbii utilizate de către traducătorii acestei opere, ci pe aprecieri în funcție de rolul jucat de ea în dezvoltarea literaturii române de mai târziu.

Abia începând cu anul 1988, o echipă de cercetători de la Universitatea din Iași și cea din Freiburg s-a aplecat cu atenție și profesionalism asupra textului *Bibliei de la București*, concluziile fiind publicate în cele cinci volume intitulate *Monumenta linguae Dacoromanorum*, cuprinzând primele cinci cărți din *Vechiul Testament (Pentateuhul)*. Cercetările au pornit de la studierea particularităților de limbă prezente în Ms. 45 de la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române și în Ms. 4389 de la Biblioteca Academiei Române, ce au ca izvor traducerea *Vechiului Testament* realizată de Nicolae Milescu.

În ceea ce privește *Noul Testament de la Bălgrad*, majoritatea cercetătorilor s-au oprit asupra celor două predoslovii, datorită importanței lingvistice pe care o prezintă. Autorii lucrării precizează sursele („izvoadele”) după care au făcut traducerea („... grecești și sârbești [= slavonești] și lătimești ...”), susținând necesitatea îmbogățirii și realizării unei limbi literare unitare, pe care să o înțeleagă toți românii.

O idee importantă asupra căreia s-a insistat adeseori este cea referitoare la depășirea dificultăților determinate de diferențele lingvistice dintre țările române. Mitropolitul Simion Ștefan a dorit să realizeze o operă „de obște”, nu una regională, ceea ce-l face pe Sextil Pușcariu să asemene acest text, în *Istoria literaturii române. Epoca veche*, cu prefața lui Luther, în care el își motiva înfăptuirea traducerii în germană a *Bibliei* (Pușcariu 1987).

Autorii traducerii *Noului Testament de la Bălgrad* nu realizează doar o retipărire a unui text pe care, credem, îl aveau la îndemână, ci se simt datori să-l verifice după originale. Această atitudine este apreciată de Ștefan Ciobanu în *Istoria literaturii române vechi* ca „un spirit critic pe care noi nu-l găsim mai înainte” (Ciobanu 1989: 190). Această viziune nouă în editarea cărților sfinte i-ar aparține nu atât mitropolitului Simion Ștefan, cât acelor colaboratori ai săi „cu știință de carte” (*ibidem*), cunoscători ai limbilor latină, greacă, slavă și ebraică. Liviu Onu, în tratatul de *Istoria literaturii române literare*, consideră că: „Principiile referitoare la limba literară, preconizate în prefața către cititori, au fost traduse în fapt: ceea ce caracterizează limba *Noului Testament de la Bălgrad* este apropierea de limba populară” (Rosetti, Cazacu, Onu 1971: 111).

Spre deosebire de Simion Ștefan, Samuil Micu este „cel dintâi care a învățat și pentru alții”, după cum spunea N. Iorga (cf. Mazilu 1991: 114), un erudit, instruit în limbile latină, greacă, maghiară, italiană și franceză. Motivele pentru care el începe traducerea *Bibliei* în 1783 sunt: lipsa versiunii din 1688 care „atăta s-a împuținat” încât era tot mai greu de găsit și graiul aceleia „mult osebit de vorba cea de acum obicinuită” (*Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noao*, Blaj, 1795). Autorul își propune să „îndrepteze” limba *Bibliei* din 1688, confruntând textul cu originalul grecesc.

Este demn de reținut faptul că Samuil Micu revizuieste traducerea sa de două ori, o dată împreună cu Dimitrie Eustatievici, directorul școlilor neunite, ceea ce demonstrează că *Biblia* este destinată tuturor românilor, nu doar greco-catolicilor din Ardeal.

Apreciind valoarea literară și teologică a *Bibliei de la Blaj*, autorii lucrării *Samuil Micu Clain - teologul. Viața, opera și concepția lui teologică*, N. Mladin, I. Vlad și Al. Moisiu, afirmă: „De remarcat e faptul că această traducere a *Bibliei* este străină de îngustimea orizontului confesional și de păreri filologice-lingvistice unilaterale. Ea se încadrează perfect în seria traducerilor biblice din Ardeal și Țara Românească și în dezvoltarea limbii literare și bisericești a românilor de pretutindeni” (Mladin 1957: 55-56).

Analizând fenomenele specifice limbii literare din cele trei lucrări, în studiul de față s-a pornit de la textul *Faptele Apostolilor* din *Biblia de la București*, (BB) și s-au comparat trăsăturile sale caracteristice cu cele ale aceleiași cărți biblice din *Noul Testament de la Bălgrad* (NT) și, respectiv, *Biblia de la Blaj* (B1795). În studierea acestora, am avut în vedere menținerea particularităților arhaice în limbă, ca și evidențierea inovațiilor lingvistice, subliniindu-se, de fiecare dată, fenomenele care au devenit mai târziu norme ale limbii literare.

Observațiile care urmează vizează fonetica, morfologia și vocabularul.

În ceea ce privește caracteristicile fonetice, am urmărit fenomenele referitoare la accent, vocalism și consonantism. Astfel, în privința accentuării cuvintelor în cele trei texte, am constatat că, în unele cazuri, același cuvânt este accentuat diferit: substantivul propriu *Nicánor* este accentuat ca în limba greacă, pe a doua silabă, în BB și B 1795 (*Nicánor*) și pe ultima silabă în NT (*Nicanór*). Alteori, se întâlnește alternanța accentului în cadrul aceluiași text. De exemplu, substantivul *pricină* este accentuat pe prima silabă (*pricină*) sau pe a doua (*pricina*) în BB și B 1795.

În domeniul vocalismului, s-a observat o inconsecvență în folosirea formelor vechi și a inovațiilor. Astfel, substantivul de origine slavă *norod* apare în BB atât cu forma veche, cu *-ă-* (*nărăd*, în 13 ocurențe), cât și cu cea înregistrată în secolul al XVII-lea, cu *-o-* (*norod*, în 34 de ocurențe).

Lat. *á+m+cons.*, din lat. *ambulo*, a devenit **ă-*, apoi *î-* (**ămblu > îmblu*). La aceeași fază cu *î-* a ajuns și verbul lat. *impleo* (*> *emplo > *ămplu*) *> implu*. În secolul al XVI-lea are loc asimilarea regresivă *î-u > u-u*, apărând, în textele muntenești, atestări ale formelor acestor verbe cu *u-*. În textele studiate, constatăm preponderența

formelor cu *u-* în BB (o singură atestare a formei *îmblînd*, 13:11) și în B1795. În schimb, în NT găsim numai forme cu *î-*.

Fenomenul sincopării lui *-i-* (> *e*) în cuvintele din familia lexicală a adjectivului *drept* apare în B 1795, FA, unde se întâlnesc: *drept*, *dreptate*, *dreapta*. În BB, FA și NT, FA se găsesc forme nesincopate, de proveniență transilvăneană: *dereptate*, *direptate*, *direapta*, *dirept* etc.

Dintre fenomenele înregistrate în domeniul consonantismului se rețin următoarele:

Africata sonoră *ĝ* (< lat. *j+o*, *u*; < *d*, *g+ó*, *ŭ*) se întâlnește în mod obișnuit în NT (exemple: *a agiuta*, *botegiune*, *giudeca-voiu*, *giurămînt*), pe când în BB ea apare sporadic (*încungiurîndu-*), iar în B 1795 nu se găsește deloc.

Velarizarea vocalelor *e* și *i* prin *ș* prezintă diferențe de la un text la altul; câteva exemple: verbul *a așeza* apare cu *ș* dur în BB și NT, iar în B 1795 se găsește doar *ș* muiat; adjectivul *desert* apare cu *ș* dur în BB și NT (*deșarte*), în timp ce în B 1795 apare o dată *ș* dur (*deșarte*) și o dată *ș* muiat (*deșarte*); verbul *a sedea* cunoaște numai forme velarizate în BB (ex. *era șăzînd*, *au șăzut*, *să șază*, *șăzî*); în NT ele sunt predominante (16 atestări ale formelor velarizate și 3 ale celor nevelarizate), iar în B 1795 nu se întâlnesc niciodată forme velarizate.

Velarizarea prin *j* este prezentă în *Faptele Apostolilor* din BB și NT, în toate ocurențele cuvântului *jertfă* și ale derivatelor sale (ex. *jîrtvă*, *să jîrtvuiască*, *jîrtvite*). În schimb, în B 1795 apar atât forme velarizate, cât și forme nevelarizate (ex. *jîrtvă*, *să jîrtvească*, *jîrtvite*, dar și *jertve*, *au jertvit*).

În cazul subst. *vrăjă* (și a derivatelor sale), BB se dovedește a fi inconsecventă în ceea ce privește folosirea formelor cu *j* dur sau cu *j* moale (2 atestări cu *j* dur: *vrăjile*, *vrăjînd* și 3 atestări cu *j* moale: *vrăjînd*, *vrăjitoriu*, *vrăjitoriu*), în vreme ce în cartea selectată din NT și B 1795 apar doar forme nevelarizate.

În ceea ce privește velarizarea prin *ț*, exemplele pun în evidență inconsecvența în folosirea formelor velarizate și a celor nevelarizate în toate cele trei texte studiate; exemple: *înmîlîndu-să*, *scoțînd*, *trimițînd*, *țarmure* (BB); *scoțînd*, *trimețînd*, *țarmure*, *vițel* (NT); *trimițînd*, *să trimiț*, *țarmuri*, *vițel* (B 1795). Aceeași situație se constată în BB și în cazul consoanei finale *-ț*, care apare când ca *-ț* (dur), când ca *-ți* (muiat), această din urmă variantă fiind totuși predominantă (244 de ocurențe cu *-ți* și 62 de ocurențe cu *-ț*). În celelalte două texte în discuție, se observă o normă: în NT se găsește întotdeauna *-ț* dur, iar în B 1795 *-ți* moale (ca în limba română modernă).

Un amestec de forme velarizate și nevelarizate se înregistrează și în cazul spirantelor *s*, *z*. Câteva exemple susțin această afirmație: *adusără* (o ocurență) / *aduseră* (5 ocurențe) în BB; *să adunasă* (o ocurență) în BB și B 1795 / *să adunase* (o ocurență) în NT; *să dusă* (2 ocurențe) în BB / *să duse* (o ocurență) în BB (și 2 ocurențe în NT); *puseră* (5 ocurențe) în BB / *pusără* (o ocurență) în BB.

Velarizarea prin *ș* este prezentă în BB în majoritatea atestărilor cuvântului *Dumnezeu* (ca și a derivatelor din aceeași familie lexicală). În NT, în toate ocurențele se găsesc numai forme velarizate, iar în B 1795, dimpotrivă, numai forme nevelarizate.

Deși încă din secolul al XVI-lea în norma limbii literare din sud apare durificarea lui *r* din sufixele *-ariu*, *toriu*, în BB sunt numeroase exemple de *r* muiat (*ajutoriu*, *birnitoriu*, *cunoscătoriu*, *neascultătoriu*, *sămănătoriu*, *zlatariu* etc.). Aceeași situație se înregistrează și în celelalte două texte în discuție.

În ceea ce privește morfologia, am urmărit, pentru fiecare parte de vorbire, formele și valorile cele mai importante pe care le prezintă în cele trei texte.

Astfel, în cazul substantivelor, s-a constatat că unele sunt de alte genuri decât în limba română actuală (ex. *gătej* este de genul masculin în BB: *găteji*) sau se încadrează în două genuri (ex. *pustiin* este de genul neutru, *pustiin*, în BB și B 1795; în NT el este de genul feminin, *pustie*).

În ceea ce privește articolul, s-au constatat următoarele fenomene: forma *unii* a articolului nehotărât feminin singular la G.-D. în NT („*fecior unii muieri*”); articolul hotărât *lui* enclitic în *Dumnăzăului*, în NT; forma unică a articolului posesiv-genitival în numeroase exemple din NT și B 1795; forma *cei* a articolului demonstrativ-adjectival, feminin, singular la G.-D., în BB și B 1795.

În cazul adjectivelor, am reținut forma de masculin, plural, *goli* a adjectivului *gol*; forma *noao* la feminin, singular a adjectivului *nou*.

Pronumele personal de persoana a III-a, masculin, plural se întâlnește în câteva ocurențe cu forma *eis(i)*, în BB și NT. La persoana a II-a, plural și a III-a, plural, formele folosite sunt *noao*, respectiv *voao*.

Pronumele reflexiv de dativ *sieși* apare cu forma *șie* în B 1795. În ceea ce privește forma de acuzativ a pronumelui reflexiv, ea oscilează între *să* și *se* în BB.

O serie de forme deosebite față de cele actuale cunoaște pronumele și adjectivul demonstrativ: la G.-D., feminin, singular, pronumele și adjectivul *aceasta* are forma *aceștiia* în toate cele trei texte; pronumele și adjectivul demonstrativ *aceea*, feminin, singular, are, uneori, la G.-D., forma *cei* și *aceiia*, în BB; pronumele demonstrativ, feminin, plural *acestea* apare, într-o ocurență, cu forma *acesteaș*, în BB; pronumele relativ *care* cunoaște forme diferite după gen și număr (*careea*, *carele*, *carii*), în toate cele trei texte; pronumele și adjectivele nehotărâte apar cu forme speciale (ex. *altcinevaș*, în BB; *alalt*, în BB; *cevași*, în BB; *fiștecarele*, în BB; *nescare*, în BB; *vare pre câț*, în NT).

Comparând formele verbale din textele în discuție, am constatat o serie de caracteristici importante ale acestora sub aspectul evoluției limbii române. Astfel, se înregistrează o serie de încadrări ale unor verbe la alte conjugări decât cele obișnuite astăzi (de exemplu, *a adeveri* apare la conjugarea I, *a adevăra*, în NT: „*Pre carele aducându-l, luară-l împregiur jidovii ce pogorâse den Ierosolim, multe și greale vine aducând spre pavel, cealea ce nu le putea adevăra*”, 25: 7; în B1795: *adeveri*, în BB: *să dovedească*, 25:7, dar și *adeveria*, 24:9).

O formă verbală destul de des întâlnită în BB este reflexivul cu valoare de pasiv (ex.: *porunciiu să să aducă omul* = să fie adus, 25:17; *să ridică mort* = fu ridicat, 20:9; *trebuie să mă judec* = să fiu judecat, 25:10; *să nu să ucigă cu pietri* = să nu fie ucis, 5:26).

În numeroase ocurențe din textele cercetate apar verbe cu forme iotacizate la indicativ prezent, conjunctiv și gerunziu, în timp ce formele cu *t*, *d*, *n*, *r* sunt foarte rare (ex. *să ceară*, BB și B 1795; *să creadă*, B 1795; *să-și radă*, B 1795; *să rămână*, B

1795; *să răspundă*, B 1795; *să trimită*, B 1795; *să trimit*, B 1795; *trimit*, B 1795; *aud*, în toate cele trei texte; *să vină*, NT și B 1795). Din exemplele date, se observă că B 1795 are cele mai multe forme neiotacizate, ca în limba română modernă.

Datorită respectului față de textul sacru al cărturarilor care realizau traducerea în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, au fost preluate din limba greacă o serie de construcții verbale perifrastice, în special în BB. În NT și B 1795, ele apar mult mai rar. Câteva exemple: *era binevestind*, în BB și B 1795 (NT: *propoveduina*); *era lăcuind*, în BB (NT și B 1795: *era lăcutor*); *fu bolnăvind*, în BB (NT: *fu a muri*; B 1795: *au fost bolnăvindu-să*); *au fost crezut*, în BB (NT: *crezură*; B 1795: *au crezut*); *va să judece*, în BB și B 1795 (NT: *va judeca*); *să fie venit*, în BB (NT: *veni*; B 1795: *au venit*).

O caracteristică importantă a tuturor modurilor verbale o constituie prezența formelor verbale perifrastice, calchiate după modele grecești. Astfel, textul BB abundă de forme perifrastice de indicativ imperfect (ex.: *era mergînd* = mergeau; *ai vrut ținea* = ținea), de perfect simplu (ex.: *fu el apropiindu-se* = se apropie; *deaca fu de intră* = intră), de perfect compus (ex.: *au vrut veni* = a venit), de mai mult ca perfect (ex.: *nu era căzut* = nu căzuse; *s-au fost tănuuit* = se tănuise), de viitor (ex.: *va să te bată* = te va bate).

O altă trăsătură a verbelor din textele studiate o reprezintă construcțiile verbale intensive, care pun în evidență servilismul traducătorilor față de originalul grecesc. Acesta este motivul pentru care apar construcții intensive de prezent (*lucru eu lucrezu*), de imperfect (*vedea videnie*), de perfect simplu (*izbîndi și făcu izbîndă*), de perfect compus (*cu jurămînt au jurat*), de viitor (*vederi vor vedea*), de conjunctiv prezent (*cu înfricoșare să-i înfricoșem*), de gerunziu (*rămîind fie rămînea*).

Adverbele și locuțiunile adverbiale cunosc unele forme speciale, diferite de cele actuale (ex.: *acicea*, în NT / *aici*, în B 1795; *atunceaș*, în NT; *că ce*, în NT / *căci*, în B 1795, FA; *cîndai*, în BB; *cîtinel*, în BB; *decîndea*, în BB / *dîncolo*, în B 1795; *fățîș*, în BB; *niciodinioară*, în BB / *niciodată*, în B 1795; *pretutîndenia*, în BB; *pre amăruntul*, în BB; *de iznoavă*, în BB; *fără price*, în BB; *în ce chip*, în BB; *de pripă*, în NT) sau sensuri deosebite (ex.: *dară* ‘oare’, în toate cele trei texte; *de osebi* ‘deoparte’, în toate cele trei texte).

Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale au și ele în textele studiate forme diferite de cele de astăzi (ex. *dennafară*, în BB; *den*, în toate cele trei texte; *pre*, în toate cele trei texte; *pren*, în BB / *pren* și *prin*, în NT / *prin*, în B 1795; *prentre*, în BB; *preste*, în toate cele trei texte; *supt*, în toate cele trei texte) sau sensuri diferite de cele actuale (ex. *despre* ‘de la’, în toate cele trei texte; *în mijlocul* ‘între’, în toate cele trei texte; *spre* ‘din cauza’, ‘pentru’, în toate cele trei texte). Prepoziția *prejur* se întrebuintează cu acuzativul (*prejur de mine* în BB).

Conjunțiile și locuțiunile conjuncționale apar și ele cu forme și sensuri specifice graiurilor din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea (ex. *ce*, în BB și NT / *cî*, în B 1795; *deaca*, în toate cele trei texte; *derept aceaea* ‘așadar’, în BB și NT, *drept aceaea*, în B 1795; *cu prilej adevă* ‘pe motiv că’, în BB; *pentru căci* ‘fiindcă’, în BB).

În ceea ce privește interjecțiile, ele sunt foarte rare în textele studiate. Singura formă deosebită pe care am întâlnit-o este *iaca!* ‘iată!’, în NT (BB și B 1795: *iată!*).

În ceea ce privește formarea cuvintelor, am urmărit sufixele și prefixele cu ajutorul cărora se creează cuvinte noi, derivate în limba română. Unele afixe se întâlnesc în toate cele trei texte (ex. sufixul *-aș*, în *sutaș*, *fustaș*; sufixul *-(ă)ciune*, în *amărăciune*; sufixul *-ean*, în etnonime ca: *alexandrean*, *efeseani*, *sidoneani*, *tarsean*; prefixul *ne-*, în *neclătit*), altele doar într-unul sau în două dintre ele (ex. sufixul *-ătate*, în *strîmbătate*, în BB și B 1795; sufixul *-(ă)ciune*, în *închinăciunile*, în BB și B 1795; sufixul *-eală*, în *priveală*, în BB; sufixul *-el*, în *puținel*, în BB și NT; sufixul *-ie*, în *flămînzie*, în BB; sufixul *-ime*, în *bătrînime*, în BB și B 1795; prefixul *ne-*, în *neobrezuiți*, în BB). Uneori, se constată lipsa unor prefixe (de ex., prefixul *im-* lipsește în: *bolnăvind*, în BB și B 1795; *a plini*, în BB și B 1795; prefixul *în-* nu apare în: *nainte*, în BB; *a cerca*, în BB; *împină*, în BB și NT; prefixul *pri-* nu se găsește în cazul verbului *a prigoni*, în toate cele trei texte înregistrându-se forma *gonești*). Din aceste exemple se observă încă o dată că textul din B 1795 antcipă forme din limba literară modernă.

În ceea ce privește vocabularul, fenomenele întâlnite aici se împart în două categorii:

a. Cuvinte proprii limbii române vechi; cuvinte puțin cunoscute sau păstrate în anumite arii dialectale. În funcție de originea lor, ele pot fi: elemente de origine latină (ex. *a astruca*, *fustaș*, *a mânea*, *rost*); elemente latine savante (ex. *pedestru*); elemente neolatine (italienești) (ex. *căpitan*); elemente slave (ex. *capîște*, *a se dodei*, *fariseu*, *polc*); elemente grecești (ex. *ariopag*, *eres*, *politie*, *tipos*); elemente maghiare (ex. *fealiu*, *a mîntui*, *ponoslu*, *viclesug*); elemente turcești (ex. *divan*, *măbramă*); elemente autohtone (ex. *grumaz*, *măgură*);

b. Cuvinte cu sens diferit de cel actual. O primă categorie este cea a calcurilor lingvistice, care abundă în cele trei texte studiate, ca reflex al respectului traducătorilor față de textul original de care nu se îndepărtau nici chiar cu riscul de a face ca vresiunea românească să apară, uneori, greoaie și chiar neinteligibilă. Se rețin aici câteva exemple de calcuri: *apoapele* ‘semen’, în BB (NT: *priiatenuț*; B 1795: *aproapeluț*); *cu bun chip* ‘de cinste’, în BB (NT: *de cinste*; B 1795: *cu bun chip*); *limbă* ‘popor’, în BB (NT: *oamenii*; B 1795: *neamul*); *de patru ori a patru* ‘șaisprezece’, în NT (BB: *16 slujitori*; B 1795: *patru pătrari*). Unele calcuri se regăsesc în toate cele trei texte, ceea ce pune în evidență importanța pe care a avut-o tradiția în impunerea sensurilor unor cuvinte; de ex.: *bătrîn* ‘șef al poporului’, ‘conducător’; *începător* ‘cel care îndeamnă la ceva’; *sămînță* ‘urmaș’; *trup* ‘ființă’, ‘om’. A doua categorie este cea a cuvintelor cu sens diferit de cel actual, cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată. Deoarece limba română nu atinsese (la momentul traducerii acestor texte) un nivel de dezvoltare care să-i permită redarea unor noțiuni din diferite domenii, traducătorii au recurs la atribuirea de noi sensuri unor cuvinte existente în limbă, ceea ce a dus la extinderea fenomenului polisemiei. Astfel, se întâlnesc o serie de termeni folosiți cu sensuri noi, neatestate până atunci sau nemaîntâlnite în prezent; de ex.: *gros* ‘butuc’ (în toate cele trei texte studiate); *moșnean* ‘moștenitor’, în BB (NT: *oarecăt avea pămînt*; B 1795: *carii avea țarini*).

Cele trei texte studiate reprezintă, așadar, traduceri independente ale cărții *Faptele Apostolilor*, niciuna dintre ele nereproducând întocmai textul anterior.

Observațiile făcute pe baza studierii în paralel a cărții *Faptele Apostolilor* din BB, NT și B 1795 au dus la concluzia că textul din BB este cel mai conservator, nereușind să se desprindă de originalul grecesc, ceea ce-l face, uneori, neinteligibil. În NT apare o alternanță a normelor lingvistice din nord și a celor din sud, primele fiind, însă, predominante. Textul B 1795 este, din punctul de vedere al normelor limbii literare, cel mai modern, anticipând, printr-o serie de inovații, norme existente în limba română literară de astăzi.

Bibliografie

A. Izvoare

BB: *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament. Tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești. Retipărită după 300 de ani, în facsimil și transcriere, cu aprobarea Sfântului Sinod și cu Binecuvântarea Prea fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

B 1795: *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a cei noao*, Blaj, 1795.

NT: *Noul Testament de la Bălgrad, 1648* (ediție modernă: Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia, 1998).

B. Literatură secundară

Arvinte 1988: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra primei cărți (Facerea) din Biblia de la București (1688), în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în MLD, Biblia 1688, I, Iași.

Arvinte 1991: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra cărții a doua (Ieșirea) din Biblia de la București (1688), în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în MLD, Biblia 1688, II, Iași.

Arvinte 1993: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra cărții a treia (Preoția) din Biblia de la București (1688), în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în MLD, Biblia 1688, III, Iași.

Arvinte 1994: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra cărții a patra (Numeri) din Biblia de la București (1688), în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în MLD, Biblia 1688, IV, Iași.

Arvinte 1997: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic asupra cărții a cincea (A doua leage) din Biblia de la București (1688), în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în MLD, Biblia 1688, V, Iași.

Arvinte 2001: Vasile Arvinte, *Studiu lingvistic. Normele limbii literare în Biblia de la București (1688)*, în Biblia 1688, I, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte și Ioan Caproșu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Călinescu 1985: George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, pag. 10.

Cartoian 1980: Nicolae Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, postfață și bibliografia finale de Dan Simonescu, prefață de Dan Zamfirescu, Editura Minerva, București, pag. 395.

Ciobanu 1989: Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, ediție îngrijită, note și prefață de Dan Horia Mazilu, Editura Eminescu, București, pag. 190.

Dicționarul limbii române 1913-1948: *Dicționarul limbii române*, Academia Română, București.

Dicționarul limbii române 1965 urm.: *Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, București.

The Greek New Testament 1994: *The Greek New Testament*, United Bible Societies, Stuttgart.

Iorga 1925: Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol.1-2, ediția a II-a, revăzută și larg întregită, Editura librăriei Pavel Suru, București.

- Istoria literaturii române 1964: *Istoria literaturii române*, I, *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, Editura Academiei Române, București.
- Mazilu 1991: Dan Horia Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, Editura Minerva, București.
- Mladin, Vlad, Moisiu 1957: Nicolae Mladin, Ion Vlad, Alexandru Moisiu, *Samuil Micu Clain-teologul. Viața, opera și concepția lui teologică*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Sibiu.
- Noul Testament 1995: *Noul Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București.
- Pușcariu 1987: Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, postfață de Dan C. Mihăilescu, Editura Eminescu, București, 1987
- Rosetti, Cazacu, Onu 1971: Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I, *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, pag. 111.